

Jaké období prožíváme?

Jedna věc je, jak to každý člověk osobně prožívá. To záleží na tom, jestli je duševně zdravý, jaké má kolem sebe prostředí, jak je na tom ekonomicky. To není statistika schopná popsat. Jiná věc je celková atmosféra ve společnosti, kterou udává, co se píše v médiích, co lidé slyší ve zprávách, co se povídá v hospodách. Ve veřejném prostoru už delší dobu panuje „blbá nálada“. Ta kupodivu ani moc nesouvisí s individuální rovinou, což je pozoruhodná věc. Byly doby, kdy se tu žilo v nsvobodě, a přesto si lidé dokázali v ulitě svého soukromí pěstovat svobodu myšlení i svobodu slova. Dokonce se i vzdělávali. A hlavně dokázali být šťastní. I v tom širším měřítku tomu tak bylo u lidí, jimž ke štěstí stačily ty zahrádky, chalupy a trampování. A nepotřebovali k tomu mít tu občanskou svobodu, o kterou potom šlo. Zrovna tak dneska tady žije spousta lidí, pro které platí: před pány stýská si, za vraty výská si. Nevěřím na něco jako je národní povaha. Ale přece jen se v tom, jak zvládáme určité situace, lišíme. Charaktery každého praskají pod tlakem. U někoho ale dřív. Na individuální úrovni dokážeme být i dnes šťastní. Teď jde o to, jestli si to chceme nechat zničit atmosférou ve veřejném prostoru.

Čím jsme si tu blbou náladu uhnali?

Společenská dysforie, což je ušlechtlejší název pro blbou náladu, je nadprůměrná. V polistopadové historii jsme ještě období takhle blbé nálady neprožili. Ovlivňují to zhruba čtyři zdroje. Nálada, s jakou reagujeme na různé události, se odvíjí od nějakého referenčního rámce. Buď od toho, co má souseď, a my ne. Je kontaminována závistí a tím, co vidíme kolem sebe. Máme vždycky sklony srovnávat se s těmi, na jejichž místě bychom chtěli být. Nikdy obráceně. Neznám Čecha, který by si liboval, že jsme na tom líp než v Moldávii. Zato znám brblaly, kteří všichni skuhrají, že na tom nejsme jako Němci nebo Švédové. Srovnáváme se s blízkými konkurenty, kteří jsou v našich očích v lepší situaci. Naše nespokojenost se odvíjí z pocitu podřadnosti. Druhým faktorem je rozpor mezi našimi představami, čím bychom chtěli být, a tím, jak na tom skutečně jsme. S tím velmi úzce souvisí rozdíl mezi tím, čeho bychom chtěli dosáhnout, a tím čeho jsme schopni dosáhnout. Rozevírající se nůžky mezi ambicí a reálnou schopností, jsou obrovským zdrojem nespokojenosti.

Jak se můžeme z těch frustrací dostat?

Buď tím, že si snížíme laťku nároků, nebo tím, že zvýšíme svůj výkon. Obojí je dost těžké. První by bylo jednodušší. Týká se vyloženě psychologické roviny. Na to nepotřebujeme ani efektivněji pracovat. I kdybychom toho ale byli vnitřně schopni, nebude to dlouhodobé. Naše cíle a představy se nám zase posunou dopředu a znovu se dostaneme do tenze. Třetím zdroje frustrace, který je univerzálně vrozen nejen lidem, ale i ostatním živočichům, je nedostatečné uspokojení smyslu pro spravedlnost. Když máme pocit, že je na tom někdo líp než my, jsme ochotni to ještě přenést přes srdce, když se domníváme, že je to zasloužené. Když vidíme, že si to někdo vydřel, že je to starý rodinný majetek. Když máme podezření, že to ukradl, tak mu to neodpouštíme. To, co sytí závist a nevraživost, není ani tak absolutní hodnota rozdílu, ale ta nespravedlnost, která je s tím spojena. Přísloví: ať žerou, ale nemusí mlaskat, vyjadřuje, že když už jste k něčemu přišli nějak bezpracně, tak nám to alespoň nestrkejte před nos. Obávám se, že určitá sociální necitlivost zbohatlíků byla živnou půdou pro současnou masovou nespokojenost a rostoucí závist. A úplně zbytečně.

Pozorujete, že se zbohatlické manýry vyhrotily?

Stará židovská moudrost říká, že ať už máte jakýkoliv majetek, tak jím neprovokujte okolí. To okolí totiž většinou těžko může posoudit, jestli jste k němu přišli spravedlivě či nikoliv. Proto je lepší vůbec tím rudým hadrem nikomu nemávat před očima. Takový ty rychlokvašky, ti parvenuové, se kochají tím, že dráždí svým majetkem okolí, i když ten majetek není ani tak velký ani tak úctyhodný. Jejich cílem není obohatit a zušlechtit společnost, tím cílem je nasrat ty druhé. To je tady bohužel docela rozšířené. Všimněte si, že tu okázalost v tradičně bohatých společnostech moc nevidíte. Švédská společnost je velmi bohatá, ale ty rozdíly tam nejsou vidět. Do určité míry se na tom může podílet mnohaletá socialistická tradice, ale tu přerušovala období konzervativních vlád. Tím, že tam není potřeba ostentativně dávat najevo majetek, je vyrazen přízemní cíl dráždit okolí.

Pak si ani nevšimnete, že celé švédské zemědělství ovládá pět nesmírně bohatých rodin. Kdybyste je potkala na ulici, tak je nepoznáte od ostatních. Dávat na odiv něco, co jsem nabyt, je naprosto infantilní, přízemní, ubohá vlastnost, která je bohužel úžasným katalyzátorem celospolečensky blbé nálady.

Platíme cenu za to, že nemáme kultivovanou elitu?

Málokdo z nejbohatších lidí se bohužel umí ovládat a chovat tak, aby zbytečně nedával záminky rostoucímu pocitu nespravedlnosti. Pak se začne snadno paušalizovat, že každý, kdo zbohatl, je zločinec. Že všichni, kdo investují ve velkém, musí být nějakí zloději nebo tuneláři. Dneska už žádná větší investice nemůže proběhnout, aniž by ti, kdo ji podporují, nebyli kriminalizováni. Tady jako kdyby se úspěch rovnal trestnému činu. To je fenomén, který má pohříchu psychologické podhoubí. To nemá žádné faktické podhoubí. Těch skutečných trestných činů je možná na náš vkus příliš, ale je to nepatrná kapka v moři obrovského úsilí drobných podnikatelů, živnostníků i těch úspěšných sportovců, vědců. Lidí, kteří se opravdu o něco snaží. Těch pár podvodníků jim tu pověst drasticky kazí a ničí skutečnost, že celkově se věci ubírají správným směrem. Jenomže dneska už to nikomu nevysvětlíte. Když veřejně řeknete v nějaké hospodě na malém městě, že se jak v životní úrovni, tak třeba pokud jde o zdraví, máme zcela objektivně nejlépe, jak jsme se kdy v dějinách měli, tak vám rozbijou hubu.

Jak moc, k tomu přispívá, že mezi nejbohatšími Čechy nenajdeme příběh, jakým byl Steve Jobs. Člověka, který přišel k miliardám tím, že vymyslel a začal prodávat, něco po čem lidé toužili?

Nemůžeme říct, že by tady elity tohoto typu nebyly. Ušlechtilci a kreativci se samozřejmě mnohem snáze dostávají do elit v dlouhodobě stabilních společnostech. Ne tam, kde se zhaslo a z privatizací tady najednou byla nová elita miliardářů. Původ bohatství hraje obrovskou roli. Bill Gates byl sice nejbohatším mužem světa, nikdo z něho ale ty negativní pocity nespravedlnosti neměl. Takové příběhy tady nenajdete mezi úplně nejbohatšími. Už o patro níž ale najdete lidi, kteří třeba z ničeho začali prodávat postele do celého světa. Což je svého druhu americký sen. Nemá to ale takovou publicitu. A tady je další zdroj frustrace. Prizma, kterým je skutečnost deformována, jsou média.

Podlehla frustraci?

K médiím samozřejmě patří, že si vybírají dramatické zprávy. Jak říkal Karel Čapek, když pokrývač spadne ze střechy, tak je to zpráva. Ale to, že tu střechu řádně dokončil, žádná zpráva není. Viděno přes média jsme obklopeni jenom neštěstím, nevěrami, vraždami. Ale ocaď pocaď. Totalitní režim dnes v mnohých vyvolává resentment nikoliv proto, že by se tady lidé tenkrát měli skutečně líp. Tehdy bylo i relativně všechno dražší. Režim ale cenzurou dosáhl toho, že o tom, že se máme blbě, se nikdo neodvážil mluvit. Tudíž jsme se měli dobře. Kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost. Když se řeklo, že se máme dobře, tak jsme se prostě měli dobře. A běda tomu, kdo cekl něco jiného. Takto se vytváří skutečnost, která se postupně za skutečnost považuje, přestože tomu nejdřív nikdo nevěří. To není stav, po kterém bychom měli volat. Ale dobře to vysvětluje druhý extrém. Když budeme pořád jen všechno hanět, všechny politiky kriminalizovat, všechny úspěšné podnikatele považovat za zloděje, tak vytváříme taky falešný obraz. Na rozdíl od toho předchozího, který se měl podílet na dobré náladě, tento šíří nespokojenost. Je to stejné zkreslení skutečnosti, jenže s opačným znaménkem.

Jak se z toho dá dostat?

Od toho samozřejmě není pomoc, že si tady začneme lhát a malovat věci na růžovo. Chtělo by to však alespoň na věcné úrovni trochu vyvážený obraz. Bylo by fajn sem tam uveřejnit taky něco pozitivního. Jestliže neustále čtu, jak tenhle poslanec bručí, tamtoho vedou v klepetech, logicky získám představu, že poslanecká sněmovna je sbor vězňů v pruhovaných tričkách.

Přehnal to média s antikorupčním tažením?

Dostalo se to do extrému, který je kontraproduktivní. Ta posedlost politickou korektností a bojem proti korupci je taková, že nás nakonec přijde mnohem dráž a vyvolá naprosto neočekávatelné negativní jevy, než kdybychom lidem trochu důvěřovali. Vidím to i tady. My jsme povinni na všechno dělat výběrová řízení. Já si nemůžu koupit flash disk ve firmě, která sídlí tady třicet metrů od baráku, a je za poloviční cenu, než u firem, které jsou na oficiálním tržišti ministerstva zdravotnictví. Jsme povinni dát inzerát. Jsme povinni mít někoho, kdo to hlídá, aby bylo všechno košer. Ten člověk má plat dvacet tisíc měsíčně plus sociální a zdravotní pojištění. Když tu flashku nakonec vysoutěžím, tak jsem povinen ji koupit vlastně za víc než dvojnásobnou cenu, než kdybych ji koupil bez inzerátu rovnou tady za rohem. Do takového blbákova vede ta nedůvěra a legislativní absurdistan, který je sycený fanatickou antikorupční politickokorektní ideologií.

Z toho vychází touha to vládě pevné ruky?

Za blbou náladu si můžeme sami. Lidé svým brbláním. Média deformací skutečnosti a lakováním načerno. Důsledky všech zdrojů frustrace jsou zase psychologické. A k nim opravdu patří volání po vládě pevné ruky. Ačkoliv dějiny se neopakují a nedají se definovat historické zákony, na jejichž základě bychom si mohli spočítat, jak se bude společnost dál vyvíjet, přesto jsou si v různých okamžicích natolik podobné, že by to mělo být zdrojem určitého poučení. To poučení přichází ve dvacátém století z atmosféry před nástupem Hitlera k moci. Tam byla naprosto podobná situace. Výmarská republika byla rozvařená. Právice byla tradičně rozhádaná. Podobná situace byla u nás v roce 1948. To není jen vina Gottwalda, Lidových milic a Stalina, že nastoupil komunistický totalitní režim. To je do mnohem větší míry, než jsme si ochotni připustit, vina pravice, která se rozložila. Tak jako se tady od listopadu 89

rozložila už několikrát. Je zcela nepoučitelná a nesjednotitelná. Ti se sklonem k autoritativním řešením se umí pro tu chvíli sjednotit. Ti se umějí ovládat. Ti umí počkat a umí své nadosobní zájmy pro tu chvíli a pro tu moc nadřadit svým partikulárním zájmům. Proto v rozhodujících momentech vítězí. Takhle zvítězil Hitler v Německu, takhle zvítězil Gottwald u nás. Ano, pravda, ve svobodných volbách v šestačtyřicátém, kde mu to demokraté umožnili. Ale to převzetí moci 25. února 1948, to byl puč, který byl z padesáti procent zaviněn neschopností pravice. Když vidím, jak se to v různých situacích opakuje, tak se obávám, že jsou to vlastnosti, které jsou jak demokratické pravici, tak všem autoritářským režimům prostě dány. Mají je v genech. V těchto situacích se jejich genetické přednosti a slabiny projevují.

Jak s tím souvisí oligarchizace české společnosti?

To jde ruku v ruce. Spekulanti a kujóni se cítí daleko lépe v sociálních sítích autoritářského typu. To je ostatně princip, jak vznikají mafie. Když táhneš s námi, máš se nadstandardně dobře. Když táhneš proti nám, tak se máš nadstandardně špatně. Na principu mafie fungují i takzvané sítě přátel nebo klany. V Itálii má mafie strukturu rodiny. Prostě kmotr. Kdo to je padrino? Tatínek, a vy jste moje děti. A buď zlobíte, a pak uvidíte, nebo jste hodné, tak dostanete cukrátko. Když se podíváte na některé naše oligarchy, nebo i teď na nově se vynořivší mocné politické figury, tak mají tendenci pojímat svou roli tímhle způsobem. A na základě těchto metafor si dát třeba své jméno do názvu strany nebo hnutí, to je takovýto tatíčkovský přístup.

Jak na vás jako psychiatra působí jejich lídři?

Je to variance na stejné téma. U voličů je cítit hlad po autoritách. A ti lídři, to je přehlídka ambiciózních jednotlivců, většinou narcistních povah, kteří zaprvé sami sobě přisuzují daleko větší význam a schopnosti než objektivně mají. Zadruhé sami sebe nadhodnocují a mají sami od sebe nadměrná očekávání. Takže posléze začnou i věřit tomu, co říkají. Já si nemyslím, že jsou to všechno demagogové. Dokonce si myslím, že většina z nich, když něco slibuje, tak se do toho tak vžije, že tomu i sami věří. A dokonce považují za křivdu, když to někdo zpochybňuje, protože nechápou, jak jim může dnes, v tuto chvíli, někdo nevěřit. To jsou prostě variace na téma Věcí veřejných a jejich guru a jejich mechanismu. To bude v bleděmodrém totéž u všech, kteří vzniknou na podobném principu, kteří si představují, že stát lze řídit jako podnik a nechápou, že politika je opravdu něco úplně jiného než management. To není manažerská struktura. Politika je volná soutěž partikulárních zájmů, to je směna sociálního kapitálu, nikoli skutečného. Ten skutečný se na to nabaluje.

Proč se bohatí lidé staví do čela takových hnutí? Mají pocit, že peníze jim nepřinesly společenskou prestiž a touží po ní?

Mají různé motivace. Pro někoho to může být vyloženě osobní ambice, vidět a být viděn. Může tam být to, co říkáte vy, nakumuloval jsem hmotný kapitál a teď se domnívám, že nemám tu viditelnost a nikdo to neocení. Může v tom být i mnoho přízemnějších zájmů. Potřebují imunitu. To člověk nikdy neví. V zemích jako je Rusko a jako budou režimy jemu podobné se bohatství kriminalizuje. Chodorkovský už je ve vězení. A to by mohlo potkat kdekoho. Nakonec podívejme se, jak naše politické špičky končí, jak teď ti plukovníci a státní zástupci obcházejí s klepetama po těch špičkách - tak to je lepší se nějak pojistit. A jak jinak, než mocensky. Ty peníze nestačí úplně na všech frontách.